

BİR TELHİS ÖRNEĞİ

Doç. Dr. S. Gül AKYILMAZ*

I. GİRİŞ

Elimizdeki belge II. Mahmut dönemine aid 1237(M. 1821/1822) tarihli ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi "Hâttı-ı Hümayun Tasnifi" Numara 23581'de yer alan bir telhisdir. Hâttı-ı Hümayun tasnifi Başbakanlık Arşivi'nin en önemli tasniflerinden birisidir¹. Hâttı-ı Hümayun kelime anlamı olarak Osmanlı padişahı tarafından herhangi bir mesele hakkında sadır olan yazılı emir, buyruk demektir². Osmanlı padişahlarının Hâttı-ı Hümayunları 4 şekilde olabilirdi³. Bunlardan birincisi tevcihâtı tamamen padişaha aid olan Enderûn-ı Hümâyûn nakil ve tayinleri ile "çıkma" olarak adlandırılan Enderundan dışarı hizmete çıkarılmalar hakkındaki yazılardır⁴. İkinci tür Hâttı-ı Hümayunlar resen hükümdarın her hangi bir mesele hakkında doğrudan doğruya vezir-i âzama emir vermesi veya ondan mütalaa istemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır⁵. Bir başka hâttı-ı hümayun çeşidi ise kendisine önemli bir iş tevdi edilen bir şahsa - bir vali, serasker v.b olabilir. teşvik için Divan-ı Hümayun'dan çıkan tuğralı fermanın üzerine padişahın bizzat kendisi tarafından

---

* S.Ü. Hukuk Fak. Türk Hukuk Tarihi A.B.D. Öğretim Üyesi

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Hattı-ı Hümayun tasnifidışında, belgeler konu ve özelliklerine göre Ali Emiri Tasnifi, İbnülemin Tasnifi, Cevdet Tasnifi, Fekete Tasnifi, İrade Tasnifi, Kamil Kepeci Tasnifi, Yıldız Tasnifi, Vakfiyeler Tasnifi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi v.b tasniflere tabi tutulmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇETİN Atilla, Başbakanlık Arşivi Kılavuzu, İstanbul 1979.

2 ÇETİN, s.12.

3 UZUNÇARŞILI İ.H, "Hattı-ı Hümayun" İ.A.C. 5/1, İstanbul. s. 374.

4 UZUNÇARŞILI İ.H, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı Ankara. 1984, s. 333.

5 UZUNÇARŞILI, Hat, s. 374, ÇETİN, s.12.

yazılan hatt-ı hümayundur ki bu çeşit belgelere "hatt-ı hümayun ile müveşşah" yani padişahın el yazısı ile bezenmiş ferman denirdi ⁶.

Hatt-ı Hûmayun tasnifi içinde yer alan son gurub belge ise herhangi bir mesele hakkında vezir-i âzamların telhis veya takrir denilen arzlarının üzerine bizzat padişah tarafından yazılan mütaalalardır ⁷. Reis-i ül- küttâbın kalem teşkilâtı içinde yer alan Amedi kaleminde hazırlanan telhisler gerekli evraklarla birlikte padişaha sunulur ve padişah tarafından bizzat incelenirdi. Bu incelemeden sonra padişah konu hakkındaki düşünce ve görüşleriyle, vereceği emirleri el yazısı ile telhisin üst kısmına yazardı⁸. İşte, elimizdeki belge bu tarife uyan güzel bir örnektir. II. Mahmut'un vezir-i âzamı bazı önemli konuları arz etmek üzere padişaha bir telhis sunmuş, II. Mahmut'da telhisin üzerine kendi mütâalasını eklemiştir. Telhis'in üst kısmında yer alan padişahın görüşleri hem son derece ilginç tesbitleri ortaya koymaktadır hem de II. Mahmut'un izlediği iç siyasetin ana çizgilerini yansıtması açısından önemlidir. Ayrıca padişahın uyarıları günümüz bürokrasisinde yaşanan belli sıkıntıların o dönemde de yaşandığını göstermektedir. Belgenin orjinal metnine ve değerlendirmesine geçmeden önce "telhis" in Osmanlı diplomatığı içinde ne tür bir belge olduğu konusunda açıklayıcı bilgiler vermek yararlı olacaktır. Ardından belgede de açık yansımaları görüldüğü üzere dönemin özellikleri ve II. Mahmut'un izlediği iç politika üzerinde durulacaktır. Böylelikle elimizdeki telhis örneğinin değerlendirilmesi daha da kolaylaşacaktır.

6 UZUNÇARŞILI, Saray, s. 282.

7 UZUNÇARŞILI, Hat. s. 374.

8 Bu konuda ayrıntılı bilgi diğer ait başlıklarda verilecektir.

II. TELHİS KAVRAMI VE MUHTEVASI

Telhis kelime olarak Arapça "lahhasa" kökünden gelmekte olup özetledi, kısalttı, açıkladı demektir⁹. Osmanlı resmî yazışma sisteminde ise devlet yönetimine ilişkin en ayrıntılı meselelerin sadrazam tarafından padişaha anahatları ile özetlenerek - telhis edilerek - arz edildiği belgelere denmektedir¹⁰.

Fatih Sultan Mehmet devrine kadar padişahlar Divan-ı Hümayun toplantılarına bizzat başkanlık ederken, bu dönemden itibaren yavaş yavaş bu yetki vezir-i âzamlara devredilmiş, kanuni döneminden sonra ise toplantılar tamamen sadrazamın başkanlığında yapılmaya başlanmıştır. Vezir-i azamlar hükümdarın katılmadığı toplantılarda görüşülen konuları arz odasında padişaha bildirerek onun müzakerelerden haberdar olmasını sağlamışlardır. XVII. yüzyıl sonlarına doğru ise Divan-ı Hümayun iyice yozlaşarak önemini kaybetmiş ve bir merasim aracı haline gelmeye başlamıştır¹¹. Bu tarihten sonra Divan-ı Hümayun elçilerin kabul edildiği ve yeniçerilerin üç aylıklarının verildiği günlerde toplanmış ve yetkileri vezir-i azamın kendi dairesinde toplanan ve bizzat onun divanı olan İkinci Divanına devredilmiştir. Devlet işlerinin çoğu Bâb-ı Asafi'de görüşülmeye başlanmıştır¹². Böylelikle vezir-i azamların hükümdarla görüşmeleri gitgide azalmış ve Bâb-ı Ali'den saraya gönderilen telhis veya takrir adı verilen belgelerle padişahlara önemli devlet meseleleri hakkında bilgi verilerek onayları alınmıştır. Anlaşıldığı üzere telhis mekanizmasının

9 ORHONLU Cengiz, Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler (1597- 1607), İstanbul 1970, s XVIII; ORHONLU Cengiz, "Telhis", İ.A., c. 12/I, İstanbul 1979, s. 148; GIBB/BOWEN, Islamic Society and the West, V.I, s. 364, dipnot: 3.

10 ORHONLU, Belgeler s XVIII; ORHONLU, Telhis, s 148; GIBB/BOWEN s. 364 dipnot: 3.

11 MUMCU Ahmet, Divan-ı Hümayun, Ankara 1986, s 29.

12 ORHONLU, Belgeler, s XVIII; MUMCU, s 30.

gelişmesiyle Divan-ı hümayun güçsüzleşmiş ve devlet işleri artık birçok önemli devlet görevlisinin yer aldığı bir divanda danışılarak değil, vezir-i azam ve padişah arasında görüşülerek halledilmiştir ¹³.

Telhisler kanun, nizam, tevcih, usul, adet ile tayin edilmiş olan ve hükümdarın onaylamasına ihtiyaç gösteren hususlara aid olan vezir-i azam arzıdır. Yani telhis ile herhangi bir mesele hakkında kendi fikrini beyan eden vezir-i azam hükümdarın da o konudaki düşüncesini sormaktadır ¹⁴. Telhisler tevcihat (tayin işleri), hazineden para çıkması, bazı devlet görevlilerine verilecek cezalar, devletin dış politikası v.b konularda olabilirdi ¹⁵. Önemli işlerde hüküm veya ferman çıkarmak için ilk önce vezir-i âzamin telhisi yoluyla hükümdarın rızası alınırdı. Ayrıca vezir-i âzam belli bir konuda karar vermekten çekinirse, sorumluluğu tamamen üzerine almamak için konuyu telhis yoluyla padişaha arz ederek onayını alırdı ¹⁶.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere telhiste vezir-i âzam ilgili mesele hakkındaki kendi görüşünü açıklar ve hükümdarın fikrini sorardı. Hükümdar da istinai durumlar hariç telhisin üst kısmına çok kısa bir şekilde mütaalasını yazardı ¹⁷. Padişah

13 MUMCU, s 146; Özellikle dipnot 20.

14 ORHONLU, Belgeler, s XIX.

15 UZUNÇARŞILI, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984, s 133, s, 150-151. Örneğin Osmanlı Devletinde tayinlerin yapıldığı Şevval ayı yaklaşınca sadrazam yapmak istediği tayinleri gösteren iki veya üç cedvel düzenleyerek bir telhis ile padişaha arz ve takdim eder ve padişahın yapmak isteyeceği değişiklikleri telhisin üzerine işaret etmesini beyan ederdi. Padişah da gerekli değişiklikleri yaptıktan sonra tevcihata müsaade ettiğini telhisin üzerine düştüğü notla açıklardı.

16 MUMCU, s 128, 146.

17 B.B.A H.H.T. No: 12466 T-1214 belgede III. Selim vezir-i azam tarafından Avni Efendi'nin büyük tezkireciliğe atanması ile ilgili olarak gönderilen telhisin üst tarafına görüşünü şu ekilde belirtmiştir. "Benim vezirim İbrahim Avni Efendi'yi eyidesin". Bir başka örnekte müteveffa reis-ül küttab Mehmet

genellikle "ihsan-ı hümayunum olmuştur", "mucibince amel eyleyesin", "izn-i hümayunum olmuştur", "malum oldu", "manzurum oldu", "malum oldu, tedarük üzere olasun", "verilsün", "zemanı değıldur", "öyle edesun", "malüm oldu güzel olmuş "gibi ifadelerle fikri sorulan konudaki düşüncesini belirtirdi ¹⁸. Bazan da padişah elimizdeki telhis örneğinde olduğu gibi uzun sayılacak mütalealar beyan ederdi ¹⁹. Burada belirtilmesi gereken hususlardan birisi de doğrudan doğruya padişaha telhis gönderip, önemli devlet meselelerini arzede bilme yetkisinin sadece sadrazama aid olmasıdır. Diğer vezirlerle devlet ricali ise önemli bir meseleyi ancak dolaylı yoldan vezir-i azamın telhisi yoluyla padişaha arzede bilirdilerdi ²⁰.

Sadaret makamından padişaha gönderilen tüm telhisleri hazırlama görevi reis-ül küttaba aiddi. Tevkii Abdurrahman Paşa kanunnamesinde "...Kanuna müteallik olan telhisleri yazmak... reis-ül küttab efendiye mahsusdur"²¹ sözleriyle durum belirtilmiştir.

Telhisleri amedi efendinin yardımıyla hazırlayan reis-ül küttab ²² bunları sadrazama arzeder, sadrazam gördükten

---

Dürri Efendi'nin Muhellefat ve hanesinin mirasçılarını terkine dair telhisin üst tarafına padişah "mühri fek olunup veresesine verile" yazmıştır B.B.A. H.H.T No: 57686 t: 1207.

18 UZUNÇARŞILI, Merkez, s 133; ORHONLU, Belgeler, s. XIX.

19 Bu konudaki bir başka örnek olarak B.B.A. H.H.T. No:23339 T:1253'li belgeyi gösterebiliriz. Vezir-i azamın II. Mahmut'a tevcihat usulünün terki ile ilgili olarak sunduğu telhisin üst tarafına padişah "Benim vezir-i işbu telhisin manzur ve meali malum-ı hümayunum olmuştur, hariciyye nazırı müşarunileyh ile bilmüzakere takririnde beyan ve istizan olduğu veçhile tevcihat usulünün ba'dezin terk ve ilga olduğu Mukaddematı münasebeti ile Takvim-i Vekaiye derc..." şeklinde uzun bir mütalaa eklemiştir.

20 Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnamesi, s. 499.

21 Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnamesi, s. 517.

22 ".....ve alel husus makam-ı sadaret-ı uzmadan mübarek rikab-ı mu'alla elkab Hazret-i Cihandariye arz-u takdim olunan telhisat... Amedi Odasında tahrir

sonra telhisci ya da kapıcılar kethüdası tarafından padişaha götürülürdü. Daha az önem taşıyan konulardaki telhisleri amedi hazırlarken önemli devlet meseleleriyle, yenicilerle ulufe dağıtımına ilişkin telhisi sadrazamın ağzından Reis Efendi bizzat kaleme alırdı ²³. Hazırlanan telhisler telhis kesesine konularak mühürlenir sonra da makrame denilen el peşkirine sarılırdı .

Divan-ı Hümayun'un toplandığı günlerde reis-ül küttab divanhaneye girip üst kürkünün yenilerini toplayarak yavaş yavaş defterdarların oturdukları taraftan gelip, vezir-i azamın eteğini öptükden sonra sağ tarafına telhis kesesini koyardı ²⁴. Divandan sonra arza girilecekse telhisi padişaha kapucular kethüdası götürürdü. Arza girilmeyecekse telhisi telhisci götürürdü. Telhisi reis-ül küttab sadrazamın yanında bağlayıp sadaret mührü ile mühürledikten sonra götürmesi için telhisciye verirdi.

Telhis veya takrir yazılması usulü 1248 (1832) senesinden itibaren kaldırılmıştır. Bundan sonra vezir-i azam tarafından padişaha arz ve takdim edilen evrak başkatip tarafından padişaha okunmuş, şifahi iradesi alınarak gereğinin yapılması Bab-ı âliye yazılmıştır ²⁵.

III. II. MAHMUT'UN İZLEDİĞİ İÇ POLİTİKA

II. Mahmut'un tahta çıktıktan sonra iç politikada gerçekleştirmek istediği en önemli hedef merkezi otoriteyi sağlamak olmuştur. Tahta çıkışına sebep olan gelişmeler ve hükümdarlığının hemen başında ayanlarla imzalamak zorunda kaldığı Sened-i İt-tifak padişahın bu konudaki kararını

---

ve tebyiz ve sebt ve kayt olunmakta olduğuna binaen....." B.B.A Meclis-i Tanzimat Defterleri, Kalem Nizamnamesi, No:27. s.20.

23 İNALCIK Halil, "Reis-ül Küttab" İ.A., c. IX, s. 676.

24 Tevkii Abdurrahman Paşa Kanunnamesi, s. 517.

25 UZUNÇARŞILI, Hat, s. 374.

pekiştirmiştir. Merkezi otoritenin sağlanması programının en önemli parçasını ise yönetim merkezini Bab-ı Ali'den yeniden saraya taşımak oluşturmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren "vekil-i mutlak"²⁶ sıfatını taşımaya başlayan vezir-i azamlar zaman içinde güçlenerek, yürütmenin gerçek başı haline gelmişlerdir. Köprülülüler dönemiyle birlikte vezir-i azam dairesi saraydan tamamen ayrılarak hükümet işlerinin esas merkezi haline gelmiş ve İkinci Divanı'nın çekirdeğini oluşturduğu yeni yönetim merkezine Babı-ı Ali yada Avrupalıların deyimiyle "Sublime Porte" denilmeye başlanmıştır²⁷. İşte II. Mahmut vezir-i azamların nüfuzlarını kırıp, padişahlığı yeniden güç ve yetki merkezi yapmak için bir dizi reform yapmıştır. Vezir-i azamı çağdaş devletlerdeki başbakan seviyesine indirebilmek için de - Osmanlı idari teşkilatı içinde vezir-i azam başbakandan çok daha fazla hak ve yetkilere sahiptir- bir yandan sivil bürokrasinin kurulmasını sağlayacak tedbirler alırken, öte yandan da sadrazamın güç ve yetkilerini değişik şahıslar ve kurumlar arasında paylaşmıştır.

II. Mahmut sivil bürokrasinin doğuşu için ilk olarak tevcihat sistemini değiştirmiş²⁸ ve düzenli maaş usulüne geçmiştir. 1838 yılında, yıllık tevcihat sistemi tamamen ilga edilerek, hiç bir memurun sebepsiz yere görevinden

26 Bu terime ilk kez Fatih'in Teşkilat Kanunnamesinde rastlanmaktadır. "Bilgi ki, evvela vüzerâ ve ümerânın vezir-i azam başıdır. Cümlelerin ulusudur. Cümle umurun vekil-i mutlakıdır...". ÖZCAN Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem için Kardeş Katli Meselesi". Tarih Dergisi sy. 33, İstanbul 1982, s.30.

27 FINDLEY Carter, Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire The Sublime Porte, 1789-1922, Princeton 1980, s. 55 u.d.

28 Osmanlı Devletinde 1834 tarihine kadar üst düzey görevliler yıllık tevcihat sistemine tabiydiler. Göreve bir yıl için tayin edilirdiler, her yılın sonunda bir yıl daha görevde kalabilmeleri için yeniden tayinleri gerekirdi. Yani bir yıl sonra işlerini kaybetme tehlikeleri vardı. Bu da devlet görevlileri arasında güvensizlik yaratarak, bozulmanın en önemli sebeplerinden birisi olmuştur.

azledilmemesi esası benimsenmiştir²⁹. Aynı yıl rüşvete imkan sağlayan memurların belli hizmetler karşılığında topladıkları "tekalif-i örfiye" adındaki ücretleri kaldırılmış ve memurlara hazineden düzenli maaşlar bağlanmıştır³⁰. Sivil bürokrasinin yaratılması için atılan bir diğer önemli adım 1838 yılında memurun için çıkartılan ceza kanunnamesidir. Bu kanunname ile müsadere ve siyaset-i örfiye cezaları kaldırılmıştır³¹. Yani artık devlet memurlarına yargılanmadan ölüm cezası verilemeyecek ve mal varlıklarına el konulamayacaktır.

1839 yılında ise, sivil bürokrasiye eleman yetiştirmek için laik nitelikteki eğitim kurumları olan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiye açılmıştır³².

II. Mahmut sivil bürokrasiyi oluşturacak düzenlemelerle birlikte vezir-i azamların "vekil-i mutlak" sıfatlarını ellerinden almak için 1836 yılından itibaren Osmanlı'da kabine sistemine geçerek nezaretler ihdas etmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Hariciye Nezareti, Mülkiye Nezareti, Deavi Nezareti, Maliye Nezareti, Evkaf ve Ticaret Nezaretleri kurulmuştur³³. Böylelikle vezir-i azamın bir kısım yetkileri nazırlara geçerken vezir-i azamlara da "başvekil " denmeye başlanmıştır³⁴.

II. Mahmut vezir-i azamın yürütme alanındaki

29 FINDLEY, s. 144; UZUNÇARŞILI, Merkez s. 157; B.B.A. H.H.T No:23339 t:1253'li belge de Tevcihat usulünün kaldırıldığına ilişkindir.

30 FINDLEY, s.144-145.

31 MUMCU Ahmet, Osmanlı Devletinde Rüşvet, İstanbul 1985, s. 276; FINDLEY, s.145 - 146.

32 ERGİN Osman, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1939-1943, c.2, s.324-330.

33 SERTOĞLU Midhat, "Tanzimat'a Doğru", Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri, İstanbul 1990, s 4-5; KARAL E.Z., Osmanlı Tarihi, c.V (Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri) Ankara 1988, s.153; FINLEY, s.140.

34 Bu ünvan II. Mahmut'un ölümü üzerine terk olunmuş, 4 Şubat 1878 tarihinde tekrar kullanılmış, aynı yılın 28 Mayıs'ında yine terkedilmiş, 29 Haziran 1879 tarihinden 2 Aralık 1882 tarihine kadar yine kullanılıp, bu tarihten sonra tamamen bırakılmıştır. SERTOĞLU, s.5.

fonksiyonlarını nazırlar arasında paylaşdırmakla yetinmemiş, yasama ve yargı alanında sahip olduğu sınırlı yetkilere de el atmıştır. Bu çerçevede iki yeni organ kurulmuştur. Bunlardan Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali vezir-i azamın sınırlı yasama yetkisini devir alırken, Topkapı Sarayında toplanan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de sadrazamın yargı alanındaki yetkilerine ortak olarak ülkedeki en yüksek yargı organı olmuştur³⁵.

II. Mahmut'un iç siyasetine hakim olan merkezileşme ve tüm yetkilerin yeniden padişahın elinde toplanması ilkelerinin ip uçlarını elimizdeki telhis örneğinde de görmek mümkün olmaktadır. Padişah telhisin üst kısmına bizzat kendi el yazısı ile yazdığı uzunca sayılabilecek mütalasında sert bir üslupla vezir-i azamı eleştirmekte ve gerekli tedbirleri almasını istemektedir. Kullandığı ifadeler güç ve yetki merkezinin padişah olduğu ve vezir-i azamın hükümdarın sıkı denetimine girdiğini ortaya koyar niteliktedir.

IV. TELHİS VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Makalemizin son bölümünde Hatt-ı Hümayun tasnifi No: 23581'de yer alan telhisin orijinal metnini vermek ve kısa bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz.

Padişahım.

Benim Vezirim,

Tezkirecilik için ehil olan birkaç adam bilmülâhaza intihab ve arzeyeleyesin; ibtida kendi rical-i devletimizi terbiye itmeyüp herbirinde birer türlü na seza tavır olduğundan aharini terbiye itmeğe yüzümüz kalmıyor. Ben senin kimseye nefsaniyet etmeyeceğini biliyorum. Gerek bu mekule ef'ale ve gerek tama' ve irtikaba cesaret idenleri niçin Taraf-ı Hümayünuma ifade itmezsin. Hep benden olmasun diyerek işte

35 KARAL, s. 153; FINDLEY, s. 141.

devletimiz bu hali kesb eyledi. Bundan sonra vâkif olduğun bu mekule su-i hareket her kimden zuhur ederse Taraf-ı Hümayunuma ifade eylesin. İşte sana tenbih ederim.

Şevketlü Kerametlü Mehabetlü Kudretlü Veliyyi nimetim Efendim.

Beyaz üzerine mehabet efzayı sudur olan Hatt-ı Hümayun Şevket Makrun-ı Şahaneleri mucibince riyaset hidmeti tezkire-i evvel Muhammed Sadık Efendi kullarına tevcih ile hil'atı ilbas olunmuş ve selefi Hamid Bey derhal Bab-ı Ali'den kaldırılıp hanesine dahi uğradılmayarak doğru Sivas'a nefy ve icla kılınmış olduğu ve münhal olan tezkirecilik için vaktiyle Devlet-i Aliyyeleri işine yarayacak haccgândan ve aklamdan münasibi olanlar mülhaza olunmakta olmağla bundan sonda puslası Hakpay-ı Hümayun Cihanşanilerine arz ve istizan olunacağı ve sair emr ve irade-i keremetade-i mülükanelerinin bitıpkıha icrasına ibtidar olunarak her halde tahsil-i rızay-ı meyamin-i iktiza-ı hilafetpenahileri ferizasına sarf-ı mahasal vus'ü iktidar kılınacağı muhat-ı ilm-i alileri buyuruldukda. Emr-ü ferman Şevketlü Kerametlü Mehabetlü Kudretlü veliyyinimetim Efendim Padişahım Hazretlerindir.

Elimizdeki telhis bu konudaki klasik bir örnektir. Belgenin ikinci kısmı devrin vezir-i azamı tarafından kaleme alınarak bazı önemli konularda fikrini almak üzere padişaha arzedilmiştir. Telhis olarak nitelendirilen kısım budur. II. Mahmut'un vezir-i azamı gerekli hitabları yaptıktan sonra padişaha iki konuyu arzetmektedir. Bunlardan ilki reis-ül küttablığa Padişahın verdiği emir gereğince birinci tezkireci Muhammed Sadık Efendi'nin tayin edilip hilatının (kürkü) giydirildiği ve bir önceki reisül küttab Hamit Beyin ise Bab-ı Ali'den alınıp evine dahi uğramasına izin verilmeden Sivas'a sürgüne gönderildiğidir. Padişaha arzedilen ikinci konu ise tezkire-i evvel Muhammed Sadık Efendi'nin reis-ül küttab olması üzerine bu göreve kimin tayin edileceği konusunun

düşünölmekte olduğudur. Hacegân ³⁶ rütbesine sahip olanlar ve divan katipleri arasından göreve uygun olabilecek kişilerin araştırıldığı ve bu konuda padişaha bilgi verilerek, padişahın emirleri doğrultusunda hareket edileceği bildirilmektedir.

Vezir-i azamın telhisi üzerine padişah kendi el yazısı ile görüşlerini eklemiştir ki bu kısım makalemizin "Giriş" bölümünde de üzerinde durduğumuz gibi "Hatt-ı Hümayun" olarak nitelendirilmektedir. III. Mahmut, tezkirecilik için uygun olan birkaç adayın dikkatle seçilip kendisine sunulmasını istedikten sonra, vezir-i azama bazı uyarılarda bulunmaktadır. Üzerinde durduğu konular duraklama döneminden itibaren idari teşkilat içinde yaşanan sıkıntılar ve bunun sonucunda ortaya çıkan bozulup, yozlaşmadır.

Osmanlı Devletinin ekonomisinin günden güne bozulması devlet kapısında memurluğu cazip hale getirmiş, bürokrasiye girme konusundaki baskılar artmış ve bunun sonucunda devletin yazı işlerini yürüten kalemlerdeki personel sayısı ihtiyacın üstünde artarken, niteliği de bozulmuştur. Loncavari geleneklerin etkilerinin kuvvetli bir biçimde hissedildiği kalemlerde genellikle görevler miras yoluyla devredilmiştir ³⁷. Katiplerin oğulları liyakatlerine bakılmaksızın ve harhangİ bir sınavdan gecirilmeksizin kalemlere alınmışlardır. İşe almada

36 Hacegânlık, Devletin resmi yazışmalarını yürüten kalem teşkilatında çalışan katiplerin terfi ederek elde edebilecekleri bir nütbe idi ve mesleki kariyer açısından bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. Bir katip hacağenlık rütbesini elde ettiği an törenlerde ve teşrifatta özel bir yeri olan, Beylikçi, Mektubi, Amedi Kalemleri gibi önemli birimlerin şefliğini yaptıktan sonra reis-ül küttablık hatıta sadrazamlığa yükselebilirdi. LALOR Bernard, "Promotion Patterns of Ottoman Bureaucratic Statesmen from the Lale Devri until Tanzimat", Güneydođu Avrupa Araştırmaları Dergisi, c.I, İstanbul 1972, s.79. H.H.T. No:48806, T:1232 tarihli telhise göre hacegân rütbesine sahip olanlar erbab-ı manasibtan sayılmışlar ve ricali devletle birlikte kendilerine hilat ilbas olunmuştur.

37 CHAMBERS Richard, "Turkey", Political Modernization in Japan and Turkey (Edited by: Ward Robert- RUSTOW Danwark) Priceton 1964, s.309.

"rica ve şefaath", "rüşvet ve iltimas" liyakatın yerini alarak birinci derecede rol oynar olmuştur ³⁸. Kalemlerde üst düzeydeki bir görevlinin akrabalık, rüşvet gibi yollarla desteğini elde eden kişiler kolayca işe girebildikleri gibi kısa sürede hiyerarşik basamakları atlayarak yükselmeye başlamışlardır.

Kalemlerin aşırı kalabalıklaşması, katiplerin kalitesinin düşmesi ve işe girmede gitgide artan oranda kayırmacılık, rüşvet gibi yöntemlerin benimsenmesi "devlete hizmet amacının tahribi"ne yol açmıştır. Yıllık tevcihat sistemi yani devlet memurlarının her yıl yeniden tayine tabi tutulması problemleri daha da ağırlaştırmıştır. Belli mevkileri ele geçiren kişiler görevde kaldıkları kısa süre içinde ne yaparlarsa kâr saymışlar ve kendilerini emniyet altına alacak bir birikim sağlamaya çalışmışlardır. Bütün bu olumsuzluklar alt düzeydeki katiplerde disiplinsizlik, yüksek statüdeki görevlilerde ise yetki ve nüfuzunu satma (irtikab) biçiminde ortaya çıkan devlete hizmet amacının tahribine yol açmıştır ³⁹.

II. Mahmut'un telhisin üzerine yazdığı görüşlerden yukarıda üzerinde durduğumuz bozuklukların hala devam ettiği anlaşılmaktadır. II. Mahmut, devlet adamları arasında uygunsuz davranışlarda bulunanlar olduğunu - bunlardan biri telhisden anlaşıldığına göre sürgüne gönderilen eski reis-ül küttab Hamid Bey'dir - bunlar hakkında zamanında tedbir alınmadığı için benzer kötü örneklerin sık sık tekrarlandığını vurgulamaktadır. Bu arada vezir-i azamı devlet malını yiyenleri, irtikaba cesaret edenleri zamanında kendisine bildirmedığı için eleştirmekte ve bundan sonra benzer durumlarda derhal haberdar edilmesini istemektedir. II. Mahmut'un kullandığı ifade şeklinden makalemizin III.

38. FINDLEY Carter, "The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry the Beginnings of Bureaucratic Reform under Selim III. and Mahmut II", International Journal of Middle East Studies, vol:3 1972, s. 390, CHAMBERS, s. 303.

39 FINDLEY, "The Foundation ", s. 389.

Bölümünde üzerinde durduğumuz iç siyasetinin ana çizgilerini yakalamak mümkündür. Padişah devletin gerçek başının, güç ve yetki merkezinin kendisi olduğunu ortaya koyarak vezir-i azamını yetkilerinin sınırlarını aşmadan görevlerini yerine getirmesi için uyarmaktadır.

"rica ve şefaath", "rüşvet ve iltimas" liyakatın yerini alarak birinci derecede rol oynar olmuştur ³⁸. Kalemlerde üst düzeydeki bir görevlinin akrabalık, rüşvet gibi yollarla desteğini elde eden kişiler kolayca işe girebildikleri gibi kısa sürede hiyerarşik basamakları atlayarak yükselmeye başlamışlardır.

Kalemlerin aşırı kalabalıklaşması, katiplerin kalitesinin düşmesi ve işe girmede gitgide artan oranda kayırmacılık, rüşvet gibi yöntemlerin benimsenmesi "devlete hizmet amacının tahribi"ne yol açmıştır. Yıllık tevcihat sistemi yani devlet memurlarının her yıl yeniden tayine tabi tutulması problemleri daha da ağırlaştırmıştır. Belli mevkileri ele geçiren kişiler görevde kaldıkları kısa süre içinde ne yaparlarsa kâr saymışlar ve kendilerini emniyet altına alacak bir birikim sağlamaya çalışmışlardır. Bütün bu olumsuzluklar alt düzeydeki katiplerde disiplinsizlik, yüksek statüdeki görevlilerde ise yetki ve nüfuzunu satma (irtikab) biçiminde ortaya çıkan devlete hizmet amacının tahribine yol açmıştır ³⁹.

II. Mahmut'un telhisin üzerine yazdığı görüşlerden yukarıda üzerinde durduğumuz bozuklukların hala devam ettiği anlaşılmaktadır. II. Mahmut, devlet adamları arasında uygunsuz davranışlarda bulunanlar olduğunu - bunlardan biri telhisden anlaşıldığına göre sürgüne gönderilen eski reis-ül küttab Hamid Bey'dir - bunlar hakkında zamanında tedbir alınmadığı için benzer kötü örneklerin sık sık tekrarlandığını vurgulamaktadır. Bu arada vezir-i azamı devlet malını yiyenleri, irtikaba cesaret edenleri zamanında kendisine bildirmedığı için eleştirmekte ve bundan sonra benzer durumlarda derhal haberdar edilmesini istemektedir. II. Mahmut'un kullandığı ifade şekliinden makalemizin III.

38. FINDLEY Carter, "The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry the Beginnings of Bureaucratic Reform under Selim III. and Mahmut II", International Journal of Middle East Studies, vol:3 1972, s. 390, CHAMBERS, s. 303.

39. FINDLEY, "The Foundation ", s. 389.

Bölümünde üzerinde durduğumuz iç siyasetinin ana çizgilerini yakalamak mümkündür. Padişah devletin gerçek başının, güç ve yetki merkezinin kendisi olduğunu ortaya koyarak vezir-i azamını yetkilerinin sınırlarını aşmadan görevlerini yerine getirmesi için uyarmaktadır.